

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การพัฒนาประเทศจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสุขภาพที่ดีของคนในชาติเป็นสำคัญ ประเทศที่ประชาชนมีสุขภาพดี มีสติปัญญา มีคุณธรรมและจริยธรรม มีความสามารถในการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ไม่เบียดเบียนและทำร้ายซึ่งกันและกัน ย่อมเกิดความสงบสุข และเมื่อบุคคลในชาติมีสุขภาพกายและจิตดี มีมันสมองที่มีศักยภาพ ย่อมเป็นผู้ที่มีความสามารถเรียนรู้ และสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ได้ดี ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยรวม

สุขภาพเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นยิ่งต่อความเจริญงอกงามและพัฒนาการทุก ๆ ด้านของมนุษย์ สุขภาพเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิต การมีสุขภาพดีปราศจากโรคภัยไข้เจ็บหรือการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุจะส่งผลให้บุคคลสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ปัจจุบันกรอบแนวคิดเรื่องสุขภาพอยู่บนฐานว่าด้วยเรื่อง สุขภาวะ (Well-being) ทั้งมิติ ทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (จิตวิญญาณ) และทั้งมิติของคน ครอบครัว ชุมชน และสังคม การพัฒนาสุขภาพในช่วงแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 – 2559) มุ่งเน้นการพัฒนาภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนทุกคนมีสุขภาพดี ร่วมสร้างระบบสุขภาพพอเพียง เป็นธรรม นำสู่สังคมสุขภาวะ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในสังคม สร้างหลักประกันและจัดบริการที่ครอบคลุมเป็นธรรม สร้างภูมิคุ้มกันต่อภัยคุกคาม ให้ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่น ภาคีเครือข่ายมีศักยภาพในการสร้างเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค ลดการเจ็บป่วยจากโรคที่ป้องกันได้หรือโรคที่เกิดจากพฤติกรรมสุขภาพ (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, 2555) จากแนวคิดดังกล่าวจึงจำเป็นต้องสร้างการมีส่วนร่วมที่ดีในสังคม เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและระบบสุขภาพให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ สร้างการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติและรับผิดชอบของภาคีเครือข่ายการพัฒนาประกอบด้วยภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรสาธารณประโยชน์ องค์กรภาคประชาสังคม ภาคประชาชนทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศที่มีเอกภาพเข้มแข็งและจริงจังอันเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม ประกอบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้มีการกระจายอำนาจด้านการบริหารจัดการโดยกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลักในการจัดทำบริการสาธารณะ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาในพื้นที่ และมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550) ส่งผลให้การดำเนินงานพัฒนาด้านสุขภาพของประชาชนมีหลายส่วนที่ต้องเข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาในลักษณะของพหุภาคี การส่งเสริมให้ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการระบบสุขภาพของตนเอง โดยเน้นการสร้างสุขภาพของประชาชนเพื่อให้ชุมชนเกิดการพึ่งพิงตนเองได้ สามารถดูแลรับผิดชอบต่อสุขภาพของชุมชนให้มีสุขภาพดีและมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ซึ่งการที่จะเกิดผลในทางปฏิบัติและส่งผลถึงการสร้างเสริมสุขภาพ

ตลอดจนป้องกันโรคของชุมชนในระดับรากหญ้าอย่างแท้จริงนั้น ชุมชนต้องมีทุนทางสังคมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จได้ ทุนทางสังคมเกิดจากการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำบนพื้นฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ ความผูกพัน และวัฒนธรรมที่ดีงามผ่านระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและสังคม

ระบบสุขภาพภาคประชาชนเป็นมิติใหม่ในการมองงานสาธารณสุขมูลฐานอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการทำงานแบบรวบยอด รวมทั้งเป็นเรื่องของการคิด และการตัดสินใจของชุมชนในการพัฒนาชุมชนของตนเองว่าจะทำอะไร แค่นั้น เมื่อใด ตลอดจนเป็นไปตามความคิด ความจำเป็น และความต้องการของชุมชน ซึ่งหน่วยงานและองค์กรภายนอกมีหน้าที่เพียงส่งเสริม สนับสนุนการทำงานของชุมชนโดยไม่ต้องคิดหรือกำหนดกิจกรรมดำเนินงานให้กับชุมชน รวมทั้งเร่งรัดให้ชุมชนต้องดำเนินการใด ๆ แบบเร่งด่วนตามความคิดของหน่วยงานและความต้องการภายนอกอีกต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน, 2545 : 1) การจัดการสุขภาพในชุมชนที่ผ่านมามีปัญหาที่ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งเกิดจากปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญ คือ ในการดำเนินงานพัฒนาสุขภาพ ชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งนี้เนื่องมาจากการบริหารจัดการที่เน้นนโยบายการดำเนินงานจากส่วนกลาง ขาดการประสานงานที่ดี รวมทั้งการพัฒนาไม่ตรงกับความต้องการของประชาชนและชุมชน ตลอดจนไม่ตรงกับปัญหาสุขภาพและสภาพความเป็นอยู่ของประชาชน ส่งผลให้ขาดความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินงานอย่างจริงจังจากประชาชน (จีระศักดิ์ เจริญพันธ์, 2552 : 4) การพัฒนาสุขภาพของประชาชนในชุมชนจะต้องให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง สอดคล้องกับสถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการพัฒนาคอนในในระดับท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบและดำเนินกิจกรรมโดยประชาชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนให้ตรงกับความต้องการของแต่ละท้องถิ่น นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการศึกษารูปแบบการสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดกับทุกคนในท้องถิ่น เพื่อสร้างผู้นำในท้องถิ่นมาเป็นผู้ผลักดันและพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่ง

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ระบบสุขภาพภาคประชาชนมีความสำคัญต่อการจัดการสุขภาพชุมชน เพราะเป็นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการการคิดและการตัดสินใจของชุมชนในการพัฒนาชุมชนให้เป็นไปตามความต้องการและความจำเป็น การจะพัฒนาและส่งเสริมระบบสุขภาพของชุมชนอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนา เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่ม ทำงานเพื่อส่วนรวมโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในรูปแบบประชาคม เทศบาลเมืองแกนพัฒนาเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีประชากรอาศัยอยู่ 5,084 หลังคาเรือน มีจำนวนทั้งสิ้น 13,703 คน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เป็นชุมชนที่พบว่ามีปัญหาด้านสาธารณสุขหลายประการที่ทำให้ประชาชนเจ็บป่วย เช่น การป่วยเป็นไข้เลือดออกในกลุ่มเด็กนักเรียน การป่วยด้วยโรคความดันโลหิตสูง และเบาหวานในผู้สูงอายุ การป่วยด้วยโรคเลปโตสไปโรซิสในกลุ่มเกษตรกร (กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, 2556) แม้ว่าหน่วยงานสาธารณสุขที่รับผิดชอบและชุมชนได้ดำเนินการพัฒนาด้านสาธารณสุขตลอดจนถึงปรับปรุงด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจแนวคิดการส่งเสริมสุขภาพ ไม่ได้ร่วมรับรู้ปัญหา ร่วมคิดตัดสินใจในการวางแผนจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพของชุมชน และจากการศึกษาเอกสารและ

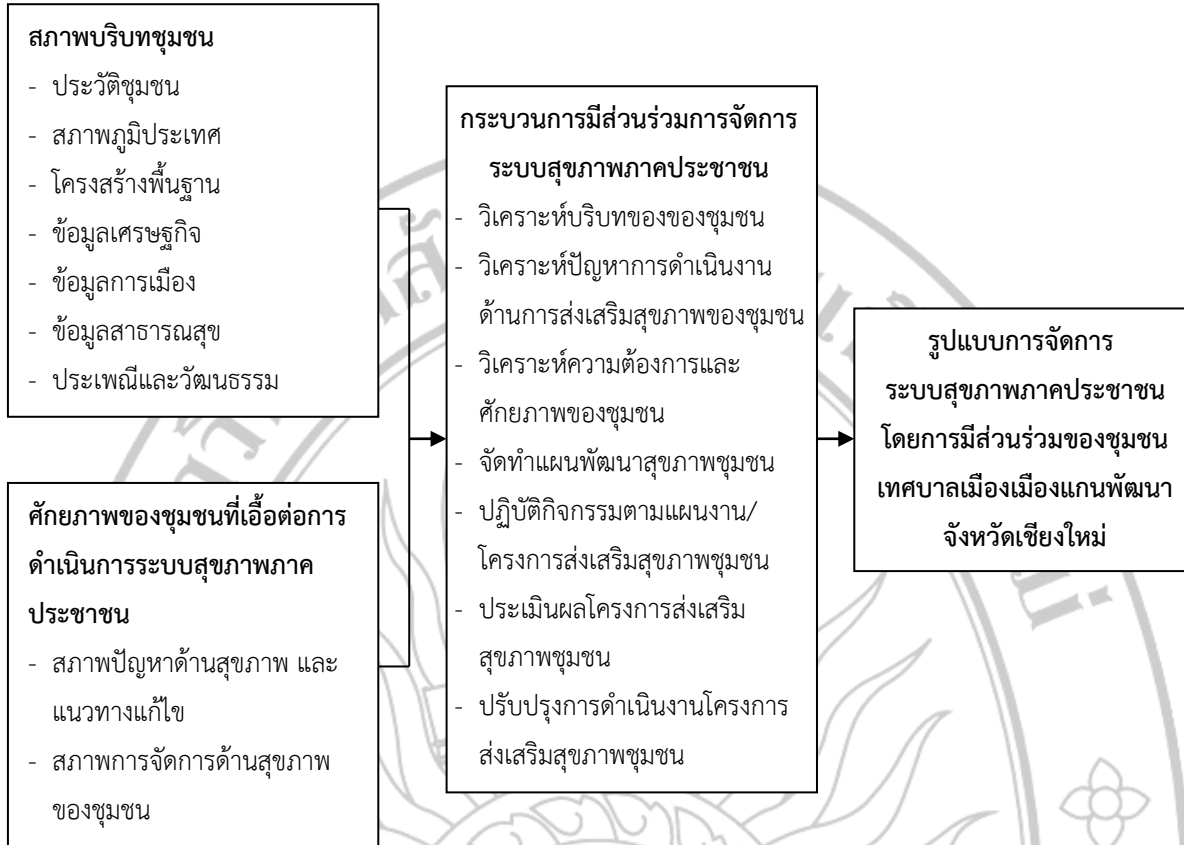
งานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า ยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน โดยการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนของเทศบาลตำบลเมืองเมืองแก่นพัฒนา ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขาดสารสนเทศที่จำเป็นสำหรับการจัดการสุขภาพชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงเห็นควรที่จะมีการศึกษารูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนาขึ้น เพื่อศึกษาและสร้างรูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชน ซึ่งผลการศึกษาจะทำให้ต้องรู้เกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาสร้างเครือข่ายในการจัดการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน ทำให้ประชาชนในชุมชนมีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี ชีวิตมีความสุข สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ส่งผลต่อการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยรวมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและศักยภาพของชุมชนที่เอื้อต่อการดำเนินการดูแลสุขภาพภาคประชาชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา
2. เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแก่นพัฒนา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดตามหลักการและแนวทางการพัฒนาระบบสุขภาพภาคประชาชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการวิจัย แสดงดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้รูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนอย่างยั่งยืนโดยความร่วมมือของชุมชน
2. ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชน รวมทั้งกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน และแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง
3. ประชาชนในเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ได้รับการพัฒนาและมีระบบส่งเสริมสุขภาพของชุมชนอย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation Action Research: PAR) ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีพื้นที่ในระดับหมู่บ้านหรือชุมชน ได้แก่ หมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านท่าตันปุย ตำบลอินทิล อยู่ในเขตความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดเนื้อหาเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. สภาพบริบทของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติชุมชน สภาพภูมิประเทศ โครงสร้างพื้นฐาน ข้อมูลเศรษฐกิจ ข้อมูลการเมือง ข้อมูลสาธารณสุข ประเพณีและวัฒนธรรม
2. ศักยภาพของชุมชนที่เอื้อต่อการดำเนินการระบบสุขภาพภาคประชาชน ประกอบด้วย สภาพปัญหา ด้านสุขภาพและแนวทางแก้ไข สภาพการจัดการด้านสุขภาพของชุมชน

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านท่าตันปุย ตำบลอินทิล อยู่ในเขตรับผิดชอบของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 99 ครัวเรือน ประชากร 334 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชน 15 คน ปราชญ์ชุมชน 7 คน สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน 160 คน และประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน 152 คน

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน ปราชญ์ชุมชน ตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนบ้านท่าตันปุย ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มเยาวชน รวม 82 คน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก คือ บุคคลดังกล่าวจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับหรือมีประสบการณ์ทำกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพของชุมชนมาก่อน และใช้วิธีการเลือกแบบการอ้างอิงต่อเนื่องแบบปากต่อปาก (Snowball sampling technique) โดยสอบถามประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเพื่อหาผู้ให้ข้อมูลหลักที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อในการดูแลสุขภาพของชุมชน ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้รู้ (Key information) ได้แก่ ผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านท่าตันปุย
2. ตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนบ้านท่าตันปุย ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. กลุ่มเกษตรกร และกลุ่มเยาวชน

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาเก็บรวบรวมข้อมูล คือ ช่วงเดือนเมษายน – ธันวาคม 2557 รวมเป็นระยะเวลา 9 เดือน

ขอบเขตด้านข้อมูล

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observation) จากสภาพจริงของชุมชนโดยใช้วิธีการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วม (Observation participatory) และไม่มีส่วนร่วม (Observation non - participatory) ในการทำกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นการ และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group)

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ได้แก่ เอกสาร รายงานการวิจัย วารสาร เอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น สำนักงานเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านท่าตันปุย ตำบลอินทิล ที่อยู่ในเขตรับผิดชอบของเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ระบบการแพทย์พื้นบ้าน หมายถึง การป้องกันสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพ รวมทั้งการดูแลและรักษาโรคของประชาชนในชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ด้วยประสบการณ์ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตลอดจนประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนบ้านท่าตันปุย

ระบบการแพทย์ภาคประชาชน หมายถึง การป้องกันสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพ รวมทั้งการดูแลและรักษาโรคของประชาชนในชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา โดยตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาด้วยตนเอง ปรึกษารอบครัวและญาติหรือบุคคลที่ผู้ป่วยให้ความเคารพนับถือ เมื่อเกิดการเจ็บป่วย

ระบบการแพทย์สมัยใหม่ หมายถึง การป้องกันสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพ รวมทั้งการดูแลและรักษาโรคของประชาชนในชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ด้วยอุปกรณ์ทางการแพทย์ เทคโนโลยีทางการแพทย์สมัยใหม่ ยาและเวชภัณฑ์ของการแพทย์แผนปัจจุบัน

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ในการคิด วิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ รวมทั้งวางแผนหาแนวทางแก้ไขปัญหาและแนวทางส่งเสริมด้านสุขภาพ

ระบบสุขภาพภาคประชาชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมป้องกันโรค การรักษาพยาบาลและการฟื้นฟูสมรรถภาพภายหลังการเจ็บป่วย ที่มีความสอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา

รูปแบบการจัดการระบบสุขภาพภาคประชาชน หมายถึง กระบวนการดำเนินกิจกรรมตามระบบสุขภาพภาคประชาชนของชุมชนเทศบาลเมืองเมืองแกนพัฒนา ประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ การจัดทำแผนพัฒนาสุขภาพชุมชน การปฏิบัติกิจกรรมตามแผน การติดตามประเมินผล และการปรับปรุงแก้ไข การดำเนินดำเนินโครงการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน